

OLGA WASIUTA ▶▶

Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0481-1567>

SERGIUSZ WASIUTA ▶▶

Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3402-963X>

Przywłaszczenie historii jako sposób walki informacyjno-psychologicznej Rosji przeciwko Ukrainie

**History usurpation as a method of the information and psychological
fight of Russia against Ukraine**

Abstract

In the article, the authors analyze the activities of Russian Federation, which falsifies, rewrites, substitutes concepts, deals with the heroization and deheroization of some outstanding historical figures and appropriates the historical past of the Ukrainian nation, arguing that Ukraine is an integral part of Russia's history and its cultural space. The aim of the article is to analyze the usurpation and falsification of history as a means of war, including information war of Russia against Ukraine.

Keywords: Russia, Russian world (Russkiy mir), Russian historical propaganda, disinformation techniques

Присвоение истории как способ информационно-психологической борьбы России против Украины

Аннотация

В статье авторы анализируют деятельность Российской Федерации, которая фальсифицирует, переписывает, подменяет понятия, занимается героизацией и дегероизацией некоторых выдающихся исторических деятелей, присваивает историческое прошлое украинской нации, утверждая, что Украина является неотъемлемой частью истории России и ее культурного пространства. Цель статьи – проанализировать присвоение и фальсификацию истории как средство ведения войны, в том числе информационной, между Россией и Украиной.

Ключевые слова: Россия, «русский мир», российская историческая пропаганда, методы дезинформации

„Kto kontroluje przeszłość, ten ma władzę
nad przyszłością, kto kontroluje teraźniejszość, w tego rękach jest przeszłość”
George Orwell, Rok 1984

Wprowadzenie

Nowoczesne technologie manipulacji świadomością są w stanie zniszczyć wiedzę ludzką zdobytą na podstawie prawdziwych doświadczeń historycznych i zastąpić ją sztucznie zaprojektowaną. Dziś społecznie ukształtowany obraz rzeczywistości historycznej przekazywany jest za pomocą mass-mediów, Internetu, filmów etc. Tak w społeczeństwie kształtują się pewne poglądy na wydarzenia historyczne. W walce o historię stosuje się różne metody: fałszowanie historii, przepisywanie historii, substytucję pojęć, heroizację i deheroizację niektórych wybitnych postaci historycznych. Ale jak pokazuje działalność Kremla, nie ma potrzeby historii fałszować i przepisywać, czasem wystarczy przywłaszczyć sobie historyczną przeszłość innego narodu albo stwierdzić, że Ukraina to nieodłączna część historii Rosji i jej przestrzeni kulturowej, a jak podkreśla prezydenta Władimir Putin, współczesna Ukraina „została stworzona przez (radziecką) Rosję” (*Обращение Президента...*).

Putin stworzył całkowicie fałszywą wizję nie jednego wydarzenia, ale całego procesu historycznego, który ma posłużyć za uzasadnienie rosyjskiej agresji na Ukrainę, a to coś znacznie większego niż „zwyczajne” historyczne kłamstwo. Rosyjski polityk chce pokazać, że państwo ukraińskie jest tworem sztucznym, nowym, stworzonym na historycznie rosyjskich ziemiach, a Ukraińcy nie są odrębnym narodem, a są Rosjanami, którzy nie chcą się do tego przyznać. W tej optyce rozbiór Ukrainy albo jej likwidacja nie jest agresją, ale aktem dziejowej sprawiedliwości. W czasie gdy w Ukrainie¹ trwa regularna wojna i giną cywile, władze Kremla przekonują cały świat, że „przywracają pokój”.

Prezydent Rosji Władimir Putin, przemawiając podczas transmitowanej na żywo ceremonii wręczenia nagród studentom geografii w Moskwie, powiedział, że rosyjska granica „nigdzie się nie kończy” (*Russia's border...*, 2016). Żadne imperium nie chce tracić terytorium, ale próbuje wszelkimi sposobami podporządkować sobie obce ziemie, m.in. manipulując przeszłością historyczną. Jeszcze Związek Radziecki spekulował na temat ukraińskiego lub rosyjskiego pochodzenia niektórych wybitnych postaci kultury i nauki, wojskowych i polityków. W ten sam sposób czyni to dzisiaj Federacja Rosyjska w celu kształtowania opinii publicznej o tym, że Ukraińcy i Rosjanie są jednym narodem, reinkarnując w ten sposób imperialne mity historyczne. Tym samym Rosja, podchwytyjąc hasła i metody zarówno Imperium Rosyjskiego, jak i ZSRR, przez wiele lat zniekształcała pamięć historyczną narodu ukraińskiego. Wydarzenia na Krymie i na wschodzie Ukrainy pokazały, jak ważne jest zachowanie własnej historii, ponieważ Rosja jako imperium nie może istnieć bez Ukrainy i będzie usiłowała pod

---

¹ Autorzy używają w tekście tylko formę „w Ukrainie”, ponieważ popierają badania ukraińskich językoznawców, którzy uważają, że taka forma jest bardziej odpowiednia dla państwa niezależnego. Wojna Rosji przeciwko Ukrainie nie rozpoczęła się wraz z wejściem wojsk rosyjskich na terytorium Ukrainy, a wraz z wprowadzeniem przez Putina przyimka „na Ukrainie”, zamiast „w Ukrainie”. Następnie Prezydent Rosji *de facto* zakwestionował państwowość ukraińską. W Rosji w odniesieniu do nazwy niezależnego państwa wykorzystuje się przyimek „w”, natomiast przyimek „na” jest stosowany w odniesieniu do obszarów, które nie mają śladów państwowości: na Uralu, na Kubaniu. Do 2013 r. Putin w swoich oficjalnych wystąpieniach używał tylko prawidłowej formy gramatycznej języka rosyjskiego – „w Ukrainie”, która też była używana we wszystkich oficjalnych dokumentach rosyjskich (*Пу та його бандерлоги...*, 2015).

żadnym pozorem nie dopuścić do zniszczenia i obalenia stworzonych przez nią mitów historycznych. Zmiana wektora politycznego Ukrainy daje szansę nie tylko na kreowanie rodzimej historii, ale także na obronę własnej pamięci historycznej.

Obecnie mamy do czynienia z konfliktami zbrojnymi zupełnie nowego typu. Ponadto nasza kultura oraz rozumienie wojny nie pozwalają stabilizować sytuacji pomiędzy Ukrainą a Rosją i konsekwentnie walczyć z rebeliantami (Wasiuta, 2016, s. 27). Trwają debaty na temat przyszłych zagrożeń, które są często formułowane jako dychotomiczny wybór pomiędzy walką z terrorystami czy rebeliantami a tradycyjną wojną. Jednak zamiast wrogów wykorzystujących zasadniczo różne podejścia do prowadzenia działań wojennych, należy się spodziewać, że wykorzystywane będą wszystkie formy wojny, nawet równocześnie. Takie mieszane zagrożenia są często nazywane asymetrycznymi albo hybrydowymi (*The origins of the concept...*, 2015). Połączenie środków hybrydowych stosuje się do uzyskania asymetrycznej przewagi. Takie wojny mają ukryty charakter i toczą się głównie w obszarach politycznych, gospodarczych i informacyjnych (Wasiuta, 2017, s. 78–96).

Współczesne konflikty na świecie, a zwłaszcza inwazja Rosji na Ukrainę w 2014 r. oraz rozpoczęcie wojny na pełną skalę w lutym 2022 r., wykazały braki w zrozumieniu złożoności i okrucieństwa współczesnej wojny. Władimir Putin rozpętał największą wojnę w Europie od II wojny światowej, uzasadniając swoją decyzję tym, że nowoczesna, skłaniająca się ku Zachodowi Ukraina jest ciągłym zagrożeniem, a Rosja nie może czuć się bezpieczna, rozwijać się i istnieć. Rosyjski przywódca powiedział, że jego głównym celem jest obrona rosyjskojęzycznej ludności w Ukrainie, zwłaszcza w dwóch samozwańczych republikach: Donieckiej i Ługańskiej. Nazwał to „demilitaryzacją i denazyfikacją”, fałszywie twierdząc, że Kijów jest kontrolowany przez sponsorowanych przez Amerykanów neonazistów. Analiza każdej wojny jest niemożliwa bez kontekstu politycznego i wielu sfer ludzkich interakcji, które leżą poza sferą militarną. W tej wojnie polem bitwy jest wszystko: przestrzeń informacyjna i gospodarcza, rynek walut, organizacje międzynarodowe, historia, język etc.

Jak uważa Timothy David Snyder – amerykański historyk, profesor Yale University, wybitny znawca historii Europy Środkowej i Wschodniej,

„pluralistyczna rewolucja w Ukrainie była szokującą porażką dla Moskwy i Moskwa odpowiedziała ofensywą przeciwko europejskiej historii... , zarzucając, że Ukraina historycznie nigdy nie istniała, ale nawet gdy była, to tylko jako część Imperium Rosyjskiego. Ukraińcy jako naród nie istnieją, najwyżej są oni Małorosami. Ale jeśli Ukraina i Ukraińcy nie istnieją, to nie ma Europy i Europejczyków. Jeśli Ukraina zniknie z historii, to samo stanie się z miejscem największych zbrodni hitleryzmu i stalinizmu. Jeśli Ukraina nie ma przeszłości, to Hitler nigdy nie próbował stworzyć imperium, a Stalin nigdy nie stworzył terroru głodem” (Снайдер, 2014).

Celem wojny Rosji przeciwko Ukrainie jest nie tylko zniszczenie fizyczne przeciwnika, ale i informacyjno-psychologiczny wpływ na mieszkańców, którzy w ogóle nie są gotowi do fizycznej konfrontacji z wrogiem, delegując tę funkcję państwu. Współczesna wojna rosyjsko-ukraińska, która toczy się od 2014 r., jest ściśle zintegrowana z szeroko zakrojonymi działaniami dyplomatycznymi, politycznymi, gospodarczymi, ideologicznymi i wojskowymi, aczkolwiek każda część składowa tej układanki ma na celu jedno – zdyskredytować samoistność państwa ukraińskiego, zdolność Ukraińców do zażegnania „domowego” konfliktu i zarządzania własnym terytorium (Wasiuta, Wasiuta, 2017).

Według byłego prezydenta Ukrainy Petra Poroszenki, aneksja Krymu i zajęcie części Donbasu to skutki konfliktu natury światopoglądowej. „Chcę podkreślić, – mówił P. Poroszenko podczas wizyty w Izraelu pod koniec 2015 r., – że rosyjska agresja przeciwko Ukrainie jest nie tylko wojną o terytorium: Rosja ma dużą powierzchnię. To jest wojna światopoglądowa, to jest wojna przeciwko wolności i demokracji. I Ukraina i Ukraińcy dzisiaj bronią jej, i Ukraińcy giną właśnie za wolność i demokrację” (Порошенко, 2015).

Ukraińcy mają to, co zasługuje na głęboki szacunek, mianowicie gotowość do walki o swoją ziemię, prawa i przekonania. Naród ukraiński potwierdził to dwoma Majdanami i wojną z niegdyś „braterskim” krajem. A teraz właśnie do ukraińskiego honoru i godności pretendują rosyjscy ideolodzy, którzy nazywają Rosjan, Ukraińców i Białorusinów „jednym narodem”, żeby nie czuć się nędznymi, aby szukać pocieszenia nie tylko w przeszłości, ale także mieć nadzieje na przyszłość (de Lazari, 1995, s. 12–13).

Ideologia imperializmu jest poważną chorobą, która pochodzi z tzw. „rosyjskiej kultury”, ze wszystkich archaicznych i bardzo toksycznych substytutów, którymi nadal żyje społeczeństwo w Rosji. Kraj Moskowia, w którym nie było żadnej kultury i którego praktycznie do XVIII wieku nie znała Europa (jako centrum kulturowego), nagle w XVIII–XIX w. przekształcił się w potężne państwo. Oczywiście, propaganda na zewnątrz zrobiła swoje i nawet sami *moskowici* zaczęli siebie przekonywać, że są wybranym narodem, Trzecim Rzymem, który „uratuje” całą europejską cywilizację (Grajewski, 1991, s. 5; Kapuściński, 1993, s. 93; Chojnicka, 2001, s. 269–290; Andrusiewicz, 2005, s. 20; Andrusiewicz, 2009, s. 16).

Przez cały czas wojny z Ukrainą Rosja prowadzi w Europie i na świecie agresywną propagandę, manipuluje faktami, pragnąc, by świat uwierzył, że to Ukraina zaczęła wojnę, a Rosja tylko chce pokoju.

Celem artykułu jest analiza przywłaszczenia i fałszowania historii jako środka wojny, w tym informacyjnej, Rosji przeciwko Ukrainie. W badaniu wykorzystano metody historyczne, badania dokumentów, analizę systemową oraz metody ilościowe.

Trochę historii

Rosyjska agresja przeciwko Ukrainie ma głębokie korzenie, które sięgają w głąb historii i szeroko wykorzystuje przeszłość Ukrainy, jej historię, tradycję i kulturę.

Jako pierwszy „wojnę historyczną” zastosował jeszcze car Piotr I, który zaczął fałszowanie historii swego ludu. W 1701 roku zarządził on usunięcie u podbitych ludów wszystkich pisemnych zabytków ludowych, kronik, chronografów, starożytnych zapisów historycznych, dokumentów kościelnych i archiwów. Szczególnie miało to miejsce w Ukrainie-Rusi. Na podstawie tych fałszerstw 22 października 1721 roku Moskowia ogłosiła się imperium rosyjskim, a moskowitów zaczęła nazywać ruskimi. Tak została skradziona legalnym spadkobiercom Rusi Kijowskiej ukraińska nazwa historyczna Ruś (Дашкевич, 2011).

Car Piotr I sprowadził z Europy wielu ekspertów, w tym zawodowych historyków, którzy byli zatrudniani do pisania i fałszowania historii państwa moskiewskiego. Aby to zrobić, każdy cudzoziemiec, który zaczynał pracę,

składał przysięgę nieujawniania tajemnic państwowych i zobowiązywał się do nieopuszczania państwa moskiewskiego. Powstaje pytanie, jakie mogą być tajemnice państwowe przy „pisaniu historii państwa” dawnych czasów? W każdym cywilizowanym kraju europejskim po 30–50 latach wszystkie archiwa dostępne są dla przedstawicieli świata nauki, natomiast Imperium Rosyjskie bardzo boi się prawdy o swojej przeszłości (Дашкевич, 2013, s. 109).

Ciekawe badania przedstawił Wołodymyr Biliński w autorskiej, trzytomowej pracy „Kraj Moksel albo Moskowia” (Білінський, 2008–2009), przekazując fakty zaczerpnięte głównie z rosyjskich źródeł historycznych. Wskazują one na radykalne zniekształcenie historii Imperium Rosyjskiego, skierowane do stworzenia mitologii historycznej o tym, że Moskowia i Ruś Kijowska mają wspólne korzenie historyczne, co oznacza, iż Moskowia ma „prawo do dziedziczenia” historii, kultury i tradycji Rusi Kijowskiej.

Do fałszowania historii Rosji w pełnej skali doszło za panowania carycy Katarzyny II pod koniec XVIII wieku. Cesarzowa osobiście edytowała „Historię Rosji”, poprawiając historyczne źródła, wydając rozkazy niszczenia niektórych dokumentów i zmuszała do produkowania fałszerstw. Wśród celów politycznych takich fałszerstw było uzasadnienie aneksji cudzych terytoriów, a w celu powstrzymania walki narodowowyzwoleńczej Białorusinów i Ukraińców – stworzenie mitu o wspólnych korzeniach i jednym narodzie (Ростов, 2013).

W celu realizacji tych celów zaczęto na szeroką skalę fałszować historię: stworzono mit, że Ruś Kijowska z nadejściem Tatarów nagle uznała za Ruś (a nawet centrum Rusi) kraj Moksel (mokszy), który znajdował się w Ordzie i 1000 kilometrów od Rusi i do tego nikt nie nazywał tego terytorium Rusią; stworzono mit o „Rusi Suzdalskiej” (Андреев, 1962), chociaż o istnieniu takiego kraju przed Katarzyną II nikt nie słyszał; stworzono mit o tym, że Moskwa została założona przez księżęta Rusi, choć przed Katarzyną II wszyscy historycy uważali, że miasto zostało założone na rozkaz tatarskiego chana po 1257 r. (Дашкевич, 2011a, s. 5). Właśnie w latach 1252–1259 imperium tatarsko-mongolskie przeprowadziło w swoich północnych ułusach spis wszystkich osad i mieszkańców regionu, aby zwiększyć opodatkowanie, a Moskwy wtedy jeszcze nie było (Галенко, 2010). Poza tym, stworzono kilka mitów: że Moskowia to Ruś, a Moskale są Słowianami (Дяківський, Семенюк, Штепа, 2009); o „jarzmie Ordy”, chociaż wcześniej wszyscy

historycy uważali, że Moskowia przez trzy wieki była solidnym bastionem Ordy w walce z Rusią, a następnie dzięki Iwanowi Groźnemu przejęła władzę w Ordzie; że Dymitr Doński walczył nie dla Ordy, a przeciwko niej (Кінан, 2001).

Przepisaniu podlegały wszystkie kluczowe momenty historii Moskowii. Takie fałszowanie historii na szeroką skalę przez Moskali, którzy przywłaszczyli sobie przeszłość Wielkiego Księstwa Kijowskiego i jego narodu, zadało straszliwy cios ukraińskiej grupie etnicznej.

Moskwa, a później rosyjscy carowie, zdawali sobie sprawę, że bez wielkiej przeszłości nie można stworzyć wielkiego narodu, wielkiego imperium. Aby to zrobić, trzeba było stworzyć swoją własną historię, a nawet „ukraść” przeszłość innym narodom. Dlatego moskiewscy carowie, począwszy od Iwana IV (Groźnego, 1533–1584), postanowili przywłaszczyć historię Rusi Kijowskiej i stworzyć oficjalną mitologię imperium Rosyjskiego (Дашкевич, 2011a, s. 4).

Ukraina-Ruś stała się siłą napędową transformacji państwa moskiewskiego i była jego potężnym duchowym i kulturowym donatorem. Przyłączenie do Carstwa Moskiewskiego terytorium Ukrainy rozszerzyło granice Moskowii do granic Europy Wschodniej. Następnie zawłaszczono sobie dawną nazwę Ukrainy – Ruś – i całą historię państwowości Ukrainy-Rusi. Z powodu tej szczególnej roli Ukrainy w historii Rosji odbudowa niepodległej państwowości Ukrainy w sierpniu 1991 r. była wyzwaniem dla rosyjskiej świadomości imperialnej i psychologiczną traumą dla współczesnych rosyjskich szowinistów imperialnych.

Na przestrzeni wieków, zwłaszcza na początku XVI wieku, zaczęto rozpowszechniać ideologię, która przekonywała, że:

- rosyjskie państwo i naród rosyjski pochodzi z Wielkiego Księstwa Kijowskiego;
- Ruś Kijowska – kolebka trzech bratnich narodów: rosyjskiego, ukraińskiego i białoruskiego;
- Rosjanie przez prawo „starszego brata” mają prawo do dziedziczenia Rusi Kijowskiej (Keenan, 1994, pp. 19–40).

Używanie nazwy państwa sąsiadującego – Rusi – i jej zniekształcenie do nazwy Rosja doprowadziło do pojawienia się jednego z największych mitów w historii świata. Natomiast sami mieszkańcy Carstwa Moskiewskiego

określali się jako „prawosławnyje”. Termin „wielkorosy” był sztucznie wprowadzony w XIX wieku (*Малая советская энциклопедия*, 1930, s. 506).

W pierwszej edycji Encyklopedii *Britannica* z 1771 r. nie ma żadnych wzmianek o Imperium Rosyjskim. Jest w niej mowa jedynie o tym, że największym krajem na świecie, który zajmuje niemal całą Eurazję, jest Wielka Tartaria. Księstwo Moskiewskie natomiast było tylko jedną z prowincji tego rozległego imperium i nazywało się Moskiewską Tartarią. Wydawnictwo zawierało również mapy Europy i Azji, gdzie wszystko jest dobrze widoczne. Ale już w następnej edycji Encyklopedii *Britannica* cała ta informacja zniknęła (*15 мiфiв росiйськoї iсторii...*, 2016).

Uzasadnienie agresji przez Rosję

Żeby uzasadnić agresję wojskową lub konflikt, trzeba mieć podstawę historyczną i ideologiczną. Przede wszystkim jest to niezbędne do legitymizacji działań władzy w oczach własnych obywateli. Potrzebne są również argumenty, aby uzasadnić swoje działania przed światem zewnętrznym, przynajmniej w celu zmobilizowania swoich zwolenników. Historycznym tłem rosyjskiej agresji w Ukrainie jest zniekształcona mitologia historyczna. „Braterstwo słowiańskich narodów”, „Ruś Kijowska – założycielka państwa rosyjskiego”, „zjednoczenie Ukrainy z Rosją” w wyniku Ugody Perejasławskiej – to tylko niektóre mity historyczne, które tworzą fundament ekspansji humanitarnej i historyczno-kulturowej (Cohen, 2022).

Po ogłoszeniu niepodległości ukraińscy historycy zintensyfikowali badania nad historią Ukrainy. Jednak nie została stworzona jedna koncepcja przeszłości, ponieważ państwowa polityka historyczna w Ukrainie nie była systemowa, a sytuacyjna i formowała się na podstawie hybrydowej interpretacji ukraińskiej i sowieckiej historii. Dla Ukrainy zbiorowa pamięć o przeszłości stała się prawdziwym problemem politycznym. Wywodzące się jeszcze z okresu Związku Radzieckiego stereotypy historyczne i mity zdominowały świadomość części społeczeństwa ukraińskiego, wywierając wpływ na ocenę przeszłości i teraźniejszości. Właśnie te grupy społeczeństwa są głównymi obiektami ataku informacyjnego Kremla, co prowadzi do powstania nastrojów separatystycznych i zbrojnego oporu wobec prawowitego rządu ukraińskiego.

Rewolucja Godności, agresja Rosji i konflikt w Donbasie uzmysłowiły społeczeństwu ukraińskiemu pilną potrzebę określenia i realizacji nowej polityki historycznej i polityki pojednania. Historyczne tematy odgrywają szczególną rolę w dzisiejszych realiach społeczno-politycznych. Manipulację faktami historycznymi Kreml wykorzystuje do usprawiedliwienia i pogłębienia agresji wobec Ukrainy, destabilizacji sytuacji wewnętrzno-politycznej oraz rozłamów w społeczeństwie ukraińskim (Wasiuta, Wasiuta, 2016, s. 73–98). Historyczne uzasadnienie istnienia w Donbasie „Noworosów”, którzy rzekomo mają własną mentalność i całkowicie różnią się od Ukraińców, jest postrzegane jako warunek i środek legitymizacji roszczenia do umożliwienia im oderwania się od Ukrainy i utworzenia „suwerenności państwowej”.

Wraz z upadkiem Związku Radzieckiego rusyfikacja nie ustała, lecz przybrała nową formę – „russkij mir”. Rosja zaczęła zalewać sąsiednie państwa swoimi, głównie niskiej jakości, filmami, piosenkami, książkami, wprowadzanymi na rynek za pośrednictwem rosyjskich agentów wpływu i schematów korupcyjnych. W rezultacie w Ukrainie rosyjska i rosyjskojęzyczna produkcja od wielu lat dominuje w przestrzeni informacyjnej i kulturowej, zwłaszcza w telewizji i radiu. Sytuacja nie zmieniła się mimo wojny z Rosją, co po raz kolejny udowadnia, że ukraińska przestrzeń informacyjna i kulturowa wciąż jest kontrolowana przez Kreml i siły prorosyjskie. Młodzi ludzie, którzy dorastali w środowisku rosyjskojęzycznym, wykorzystując produkt rosyjski, stają się takimi samymi ofiarami rusyfikacji, jak i ich rodzice, których rusyfikowano w ZSRR. Należy zauważyć, że oprócz języka rosyjskiego Rosjanie przyswajają również odpowiednie wartości i zachowania. Manipulować takimi obywatelami nie jest trudnym zadaniem.

Istotnym elementem strategii „russkogo mira” i jednym z komponentów wojny hybrydowej Rosji jest szczególna wizja historii, której celem jest tworzenie mitu wyższości Moskwy wobec innych państw byłego ZSRR. Polityka historyczna Kremla jest eklektyzmem sowieckich ocen ukraińskiej przeszłości i nowych poglądów na temat historii. Imperialny dyskurs historyczny jest skomplikowaną machiną ideologicznego oddziaływania na stare i nowe pokolenie obywateli krajów postkolonialnych. Jeszcze w 1839 roku

Astolphe de Custine, francuski pisarz i podróżnik², napisał: „W Rosji historia jest częścią dóbr korony, jest to własność moralna władcy, jak ludzie i ziemia są jego materialną własnością. Umieszcza się ją w składnicy wraz z cesarskimi skarbami i pokazuje się z niej tylko tyle, ile się chce udostępnić. Wspomnienie o tym, co się stało w przeddzień, jest własnością cesarza, on zmienia dowolnie rodzime kroniki i wydziela codziennie swemu ludowi prawdy historyczne zgodne z fikcją danej chwili” (Astolphe de Custine, 2001, s. 167).

Kultywowana od czasów XIX-wiecznego Imperium Rosyjskiego, po drodze nasycona mitologią drugiej wojny światowej, podsycana nostalgią utraconego raj – sowieckiego kraju dobrobytu, skrzywdzona wrogim działaniem Zachodu – tak konstruowana wersja historii jawi się jako jeden z kluczowych

² Markiz Astolphe-Louis-Léonor de Custine (1790–1857) – francuski pisarz i podróżnik, autor książek *Listy z Rosji*, *Rosja w 1839 roku* i kilku powieści. *Listy z Rosji* stały się światowym bestsellerem, który przenikliwie opisuje stan Rosji za panowania Mikołaja I, stanowi krytykę despotyzmu, biurokracji i zacofania, podkreśla, że tyrania jest naturalnym stanem społeczeństwa rosyjskiego. Inny tytuł tej książki to *Cała prawda o Rosji*. Custine udał się do Rosji jako zagorzały monarchista, a wrócił jako zwolennik porządku konstytucyjnego. Cztery lata po podróży opublikował swoją powieść, która wywołała falę krytyki, zarówno w Rosji, jak i w Europie. Książka została przedrukowana kilka razy i została uznana za najlepszą pracę, która oddaje charakter Rosjan. Nawet sto lat później, już w Rosji stalinowskiej, amerykański dyplomata Bedel Smith pisał swoje raporty do Waszyngtonu, kierując się książką Custine. Książka była w Rosji zabroniona. Pierwsze fragmenty były opublikowane w 1910 r. Dopiero w 1996 r. książka została opublikowana w całości, na co malarz Ilja Głazunow powiedział, że praca Custine „uczy nienawiści do Rosji, a jej autora można uważać za klasyka światowej rusofobii, jej mistrza i rekordzistę”. Słynny termin „więzienie narodów” należy właśnie do markiza de Custine. W 1987 r. słynny amerykański politolog i autor książki *Wielka szachownica* Zbigniew Brzeziński napisał: „Żaden sowietolog jeszcze nic nie dodał do wizji de Custine w odniesieniu do charakteru rosyjskiego i rosyjskiego systemu politycznego”. Jednak de Custine nie tylko stworzył kontrowersyjny opis życia imperium, ale także przewidział rewolucję w Rosji i straszył Europę nadchodzącą inwazją Rosjan. Niektóre z tych notatek nie utraciły swojego znaczenia do dzisiaj. Custine przedstawił Rosję jako kraj niewolników, gdzie strach paraliżuje myśli, a na każdym kroku szpiegdy i donosiciele, nieufni wobec obcokrajowców. „Ten kraj, pisał de Custine, jest bardziej azjatycki niż europejski: łatwo ulec złudzeniu istnienia cywilizacji, ale za wspaniałą scenerią kryje się barbarzyństwo. Rosyjski naród istnieje tylko w słowach, a Rosja jest martwym ciałem”. Generał Walter Bedell Smith, ambasador USA w ZSRR w latach 1946–1949, w swoich pamiętnikach przyznaje, że od czasu do czasu, zamiast tego by pisać własne spostrzeżenia o Rosji, kopiował on całe strony z książki de Custine i wysyłał do USA. Później Smith jako dyrektor CIA napisał przedmowę do amerykańskiej edycji *Rosji w 1839 roku*, w której zaznaczył: „Książkę można nazwać najlepszą pracą, jaką kiedykolwiek napisano na temat Związku Radzieckiego” (*Книгу маркіза...*, 2013).

sposobów manipulacji tożsamością mieszkańców obszaru postsowieckiego. Jednocześnie jest niezwykle efektywnym narzędziem ataków propagandowych na „niepokorne” państwa bądź ugrupowania polityczne nieprzyjaźnie nastawione do Rosji (Saifullayeu, 2015).

W Rosji i w przeszłości do historii był stosunek jedynie jako do metody propagandowej. To znaczy, że wymyśloną albo zmanipulowaną wersję historii opowiadano, drukowano w podręcznikach historii, a historię niewygodną ukrywano, zamykano w archiwach albo niszczone dokumenty i zapomniano o niej. Historia była przepisywana przez historyków rosyjskich, a potem przez bolszewików w tak dużym stopniu, że po prawdziwej historii praktycznie nic nie zostało. Naród, który żyje kilka wieków w stanie kłamstwa, po prostu nie może mieć przyszłości bez znajomości przeszłości. Ponadto, prezydent Putin wprowadził nowy kult jednostki, jednak wprowadzenie jakiejś nowej ideologii nie udawało się. Dlatego też wymyślono koncepcję „ruskiej mir”, pod którą kreuje się nową historię (Wasiuta, 2017a, s. 67–87). Manipuluje się starymi faktami, niedostępną informacją, pisane są nowe książki. Manipulując historią, Kreml po prostu wychowuje nową generację ignorantów.

Według raportu Biura Bezpieczeństwa Narodowego z 2009 r., propaganda historyczna, której nie należy mylić z polityką historyczną, jest istotnym wymiarem dążeń Rosji do odzyskania statusu światowego mocarstwa. Tym należy tłumaczyć fakt, że wysocy rangą urzędnicy i funkcjonariusze rosyjskiego państwa angażują się w zaprzeczanie tezom o współodpowiedzialności Józefa Stalina za wybuch II wojny światowej, okupacji przez ZSRR państw bałtyckich czy bierności Armii Czerwonej podczas Powstania Warszawskiego (*Propaganda historyczna Rosji...*, 2009, s. 3).

Historia jest jednym z najważniejszych elementów tożsamości narodowej, tożsamości kraju, którą posługuje się Kreml do celów politycznych. Według Andisa Kudorsa, łotewskiego eksperta i dyrektora Centrum badań polityki Europy Wschodniej, mitologia kremlowska wraz z ideą „ruskiego mira” istniała w mediach już w 2000 roku. Historia i kultura w Rosji były „sekurytyzowane”, co oznacza, że Rosja każde zagadnienie przekształcano w problem bezpieczeństwa narodowego. Rosja sekurytyzowała kulturę i interpretację historyczną za pośrednictwem mediów i organizacji pozarządowych. „Za pomocą sekurytyzacji niektórych zagadnień staje się możliwa mobilizacja społeczeństwa; sekurytyzacja staje się metodą konsolidacji społecznej”

– uważa A. Kudors (*Відбувся круглий стил...*, 2015). W Rosji nie został przeprowadzony proces „desowietyzacji”, a państwo nie potrafiło zbadać i potępić totalitarnej przeszłości epoki radzieckiej. Wręcz przeciwnie – próby potępienia komunizmu są postrzegane jako próby przeciwstawienia się Rosji. Zatem dzisiaj możemy obserwować stosowanie niektórych zniekształconych narracji historycznych. Kremłowska propaganda łatwo wykorzystuje narrację nazizmu i faszyzmu. Ze względu na oddziaływanie propagandy na sferę emocjonalną ma ona tak silny wpływ na ludzi. Z uwagi na to, że główną grupą docelową rosyjskiej propagandy są osoby rosyjskojęzyczne oraz etniczni Rosjanie, jednym ze skutecznych sposobów ich kontroli jest odpowiednia narracja, w tym historyczna (*Відбувся круглий стил...*, 2015).

Stanowisko władz Rosji w kwestiach historycznych stoi w sprzeczności z prawdą, czego świadoma jest część Rosjan. Jednak w warunkach represji prawnych i fizycznych wobec osób, które mają odwagę sprzeciwić się polityce Kremla, tylko nieliczni podważają oficjalną wykładnię przeszłości. Nie jest przypadkiem, że środowisko dysydenckie w ZSRR skupiło się i rozwijało wokół ośrodków badających historię XX wieku, dając początek stowarzyszeniu „Memoriał”. Prowokowana kampaniami medialnymi o tematyce historycznej niechęć i pogarda zwykłych Rosjan kierowana jest przeciwko narodom Europy Środkowej i Wschodniej, które odrzuciły totalitaryzm i z powodzeniem włączyły się do zachodniej wspólnoty państw demokratycznych. Zamierzonym lub niezamierzonym skutkiem tych kampanii jest zatem wzrost poparcia społecznego dla niedemokratycznej formy rządów oraz odrzucenie wartości zachodnich (*Propaganda historyczna Rosji...*, 2009, s. 4–5).

Stanowiska przedstawicieli Rosji w kwestiach historycznych nie sposób rozpatrywać w oderwaniu od działań Moskwy na arenie międzynarodowej, np. jednostronnego wyjścia z Traktatu o Siłach Konwencjonalnych w Europie w grudniu 2007 r., agresji na Gruzję w sierpniu 2008 r. czy aneksji Krymu i agresji przeciwko Ukrainie w 2014 r. i w 2022 r. Współczesna rosyjska propaganda historyczna mobilizuje poparcie społeczne i tworzy klimat przyzwolenia na agresywne wobec otoczenia zachowania państwa. Rosyjskiej propagandy historycznej nie należy zatem traktować wyłącznie jako tematu badań naukowych.

Główną bronią, która jest stosowana w polityce historycznej wobec Ukrainy i Ukraińców, są mity. Brak w Ukrainie państwowej polityki w zakresie

tworzenia i rozpowszechnienia mitologii narodowej we wszystkich sferach życia publicznego doprowadził do tego, że przez wieki Ukraińcom narzucano wrogą mitologię rosyjską. W Ukrainie walka z sowiecką przeszłością ponad 20 lat była chaotyczna i przypadkowa, ponieważ nie było żadnej instytucji, która byłaby odpowiedzialna za taką działalność. Dopiero wraz z utworzeniem w 2014 roku Instytutu Pamięci Narodowej jako organu władzy wykonawczej rozpoczęła się praca w tym obszarze. Takie działania ukraińskich polityków najlepiej można skomentować wypowiedzią Józefa Piłsudskiego: „Naród, który nie szanuje swej przeszłości, nie zasługuje na szacunek terażniejszości i nie ma prawa do przyszłości”. Ten szacunek wyraża się m.in. w nauczaniu prawdziwej historii.

Celem Kremla w tej wojnie jest nie tylko zniekształcenie faktów bieżących wydarzeń politycznych i tego, co się dzieje w Ukrainie dziś, ale także podważanie historycznych fundamentów ukraińskiej tożsamości. Ukraina przedstawiana jest przez rosyjską propagandę jako sztuczne państwo, „wypadek” historyczny, kraj i państwo, które nie istniało przed 1991 rokiem (Кунгуров, 2015; Шапталов, 2016) i które nigdy nie udowodniło możliwości swego samodzielnego istnienia. W związku z tym podkreśla się myśl o nieuchronnym upadku Ukrainy lub jej zniknięciu z mapy politycznej, wskazuje się na brak oparcia współczesnego patriotyzmu o tradycje historyczne, doświadczenia i osiągnięcia Ukraińców w minionych wiekach.

W czasach sowieckich mit ten rozwinął się w teorię trzech bratnich narodów – Ukraińców, Białorusinów i Rosjan, gdzie Rosjanie byli „starszym bratem”. Dziś wśród rosyjskich nacjonalistów aktywnie krąży najbardziej reakcyjna wersja tego mitu – zaprzeczenie istnienia Ukraińców i Białorusinów jako oddzielnych narodów (Аверьянов-Минский, Мальцев, 2015), co niejednokrotnie podkreślał również W. Putin (*Об историческом единстве...*, 2021). W swoisty sposób „braterska” mitologia wpływa na współczesną przestrzeń intelektualną Ukrainy. W szczególności Mykoła Ryabczuk zwrócił uwagę na jego przekształcenie w swoisty „mit kreolski” o Ukrainie jako „kolebce dwóch narodów braterskich”, rosyjskiego i ukraińskiego, które są rzekomo tak samo „rdzennymi” w Ukrainie – ze wszystkimi prawnymi, językowymi, kulturowymi i innymi konsekwencjami (Рябчук, 1998).

Świadomie alternatywne, a raczej fałszywe podejście do faktów historycznych daje możliwość manipulowania świadomością i przekonaniami

milionów ludzi. Historia jako broń i narzędzie masowej manipulacji jest bardzo efektywna, niekiedy skuteczniejsza niż telewizja czy Internet, przede wszystkim w stosunku do społeczeństwa rosyjskiego (Wasiuta, Wasiuta, 2017a), które jest przekonane, że rządy w Ukrainie przejęli faszyci, nacjonaliści, banderowcy. Oprócz tego, szeroko stosowana jest terminologia odnosząca się do II wojny światowej (jak np. określenia „karatieli” (ros. *каратели*) – oddziałów pacyfikacyjnych kojarzonych z oddziałami SS). Dziś w Rosji istnieje takie samo państwowe zamówienie na historię, które było w czasach sowieckich.

Kwestia ukraińska dla Kremla ma zasadnicze znaczenie w polityce wewnętrznej i zagranicznej. Istotą takiego działania jest osiągnięcie monopolu na interpretację problemów ukraińskich w taki sposób, jak gdyby Ukraina nadal była terytorium należącym do Rosji. Jeszcze w 2009 roku Ministerstwo Spraw Zagranicznych Federacji Rosyjskiej opublikowało oświadczenie dotyczące historycznej polityki Ukrainy (*Комментарий Департамента...*, 2009) w związku z wydaniem dekretu prezydenta Wiktora Juszczenko „O dodatkowych środkach dotyczących uznania ukraińskiego ruchu wyzwolenczego XX wieku” (*Про додаткові заходи...*, 2009). Wspomniane oświadczenie miało kilka celów. Po pierwsze, po raz kolejny potwierdza stanowisko Kremla w sprawie historii ukraińskiej. Drugi cel – sprowokowanie konfliktu wewnątrz samej Ukrainy: przeciwstawienie Ukrainy Zachodniej, Centralnej i Wschodniej, język rosyjski – ukraińskiemu, co można interpretować nie inaczej jako politykę „dziel i rządź”, skierowaną na podział Ukrainy. Trzeci cel – dostarczenie antyukraińskim siłom nowych terminów dla tłumaczenia rzeczywistości współczesnego świata: „zachodnio ukraińska mniejszość”, „demontaż dobrosąsiedztwa”, „asymilacja rosyjskojęzycznych regionów” etc. (*Комментарий Департамента...*, 2009).

Rola polityki historycznej

Polityka historyczna jest jednym z kluczowych obszarów polityki wewnętrznej, służącej rozwojowi nowego, niezależnego i demokratycznego ukraińskiego państwa. Służy ona jako czynnik kształtowania społeczeństwa obywatelskiego, jego tożsamości i postaw etycznych. Polityka pamięci jest siłą napędową świadomości narodowej. Formowanie patriotyzmu każdego

Ukraińca musi być oparte na mocnych poglądach, fundamentem których powinna być znajomość własnej historii.

W ciągu ostatnich 25 lat polityka pamięci w Ukrainie znajdowała się na uboczu i była dość kontrowersyjna. Niestety, Ukraina często przegrywa z Rosją, która nieustannie rozpowszechnia mity historyczne skierowane przede wszystkim na manipulację świadomością zbiorową. Dziś już jest oczywiste, że metody walki przeciwko ukraińskiej pamięci historycznej nie są skuteczne, nawet gdy chodzi o tak złożone fakty historii narodowej jak tragedia w Babim Jarze. Pod koniec 2016 roku miała miejsce próba udaremnienia otwarcia pomnika ukraińskiej poetki Ołeny Telihi i zdyskredytowania prac Komitetu Organizacyjnego, który przygotowywał obchody 75. rocznicy tragedii w Babim Jarze (*Червак...*, 2017).

Ważną częścią dekomunizacji i demokratyzacji państw postsowieckich jest otwarcie archiwów służb represyjnych. Proces ten rozpoczął się w Ukrainie po Rewolucji Godności, w szczególności wraz z przyjęciem w 2015 r. ustawy „O dostępie do archiwum represyjnych organów komunistycznego reżimu totalitarnego w latach 1917–1991” (*Про доступ до архівів...*, 2015). Na tej podstawie archiwa Służby Bezpieczeństwa Ukrainy oraz Ministerstwa Spraw Wewnętrznych zostały udostępnione naukowcom i członkom rodzin ofiar represji z czasów ZSRR. Kopie tajnych dokumentów radzieckiego Komitetu Bezpieczeństwa Narodowego (KGB), wcześniej utajnionych, mogą otrzymać nie tylko Ukraińcy, ale także obcokrajowcy. Obecnie ukraińskie archiwa KGB są największymi na świecie otwartymi archiwami służb represyjnych. W Rosji i Białorusi dostęp do tych materiałów jest nadal zamknięty (*Костюк*, 2017).

Ukraińscy historycy muszą odejść od ideologicznych schematów Kremla i oprzeć się presji elit rosyjskich w ukraińskim dyskursie historycznym. Wreszcie, muszą oni sformować własny pogląd na wydarzenia historyczne. Bardzo ważnym jest to, żeby nauczyć się nie omijać niełatwe i kontrowersyjne momenty niegdyś wspólnej historii, a otwarcie mówić o problemach, poszukiwać wspólne pozytywne momenty i patrzeć w przyszłość z optymizmem. Ukraina musi nie tylko przeanalizować własną historię, ale i „przebaczyć i prosić o wybaczenie” najbliższych sąsiadów, z którymi w niedalekiej przeszłości były konflikty i nieporozumienia. Tu w pierwszej kolejności chodzi o Polaków.

Historia jest szczególnie narażona na różne prowokacje, ponieważ właśnie ona jest podstawą dla niezależności państw, legitymacji ich władzy, narodowo-kulturowych praw narodów i mniejszości narodowych. Niestety, na poziomie historycznym antyukraińska rozgrywka Kremla jest bardzo udana, bo ukraińska szkoła historyczna jest zanurzona w badaniach naukowych, a na poziomie świadomości społecznej przegrywa z ideologicznie ukierunkowanymi rosyjskimi mitami historycznymi. Ukraińcy muszą wykryć podmianę faktów i mitów historycznych, wymyślonych przez Moskwę, aby chronić prawdę historyczną.

Przed początkiem wojny przeciwko Ukrainie w 2022 r. Kreml zaostrzył politykę z przepisywania historii na własne potrzeby, czemu służyły:

- ustawodawczy zakaz publicznego porównywania celów i działań ZSRR z celami i działaniami III Rzeszy oraz negocjowania „kluczowej roli Związku Radzieckiego” w wyzwoleniu Europy od nazizmu (*Путин одобрил...*, 2021);
- konstytucyjny zakaz „lekceważenia wagi wyczynu narodu rosyjskiego w obronie Ojczyzny” (*Полный текст поправок...*, 2020);
- pozbawienie wolności za nieuznanie sfałszowanej historii – w szczególności za rozpowszechnianie „fałszywych informacji” o działalności ZSRR podczas II wojny światowej oraz informacji z „oczywistym brakiem szacunku dla społeczeństwa” o „dniach chwały wojskowej i pamiętnych datach w Rosji” (*Уголовный кодекс...*, 1996);
- blokowanie dostępu do archiwów – okres tajności większości dokumentów sowieckich służb przedłużono do 2044 r., a Archiwum FR Putin podporządkował bezpośrednio sobie (*Указ о Федеральном...*, 2016);
- przepisywanie podręczników historii według jednej koncepcji „ciągłej historii Rosji”. W 2013 r. był opublikowany podręcznik historii dla nauczycieli: *Украина и Росия на раздвожах истории*, opracowany przez historyków ukraińskich i rosyjskich, w którym autorzy postanowili w ogóle nie wspominać o kontrowersyjnych punktach. Książka całkowicie pomija okres od 1600 do 1946, nie mówi nic o działalności Bohdana Chmielnickiego, Iwana Mazepy, istnieniu Ukrainy w ramach Imperium Rosyjskiego, wojnie domowej, Hołodomorze i II wojnie światowej (*Підручник...*, 2013; *В России хотят...*, 2010).

Długofalowym zamierzeniem rosyjskich kampanii historycznych jest wyhamowanie aktywności Ukrainy na arenie międzynarodowej i uniemożliwienie przyłączenia się przez nią do rodziny państw europejskich. Propaganda historyczna ma stanowić wsparcie dla działań rosyjskiej dyplomacji. Jest ważnym elementem doktryny politycznej Federacji Rosyjskiej.

Źródła współczesnej propagandy historycznej Rosji należy poszukiwać pośrednio w kryzysie lat 90. ubiegłego wieku, a bezpośrednio w roku 2004, 2008 i w 2013. Wraz z rozpadem ZSRR Rosja utraciła status mocarstwa, a wieloetniczne i rozsiane na obszarze jedenastu stref czasowych społeczeństwo rosyjskie – poczucie więzi, jakie oferowała ideologia komunistyczna. Moskwa zaczęła dążyć do podważenia pozimnowojennego porządku także w wymiarze interpretacji historii. W skrajnych formach kremlowska propaganda historyczna stała się polityką obrony sowieckiej wersji przeszłości, której zakwestionowanie miałyby rzekomo prowadzić do „podważenia wszystkich decyzji, podjętych z udziałem ZSRR, podważenia jego podpisów pod kluczowymi dokumentami międzynarodowymi” (*Propaganda historyczna Rosji*, 2009, s. 6).

Rosyjska propaganda historyczna prowadzona jest przy szerokim zastosowaniu technik dezinformacyjnych – to działania mające na celu oszukanie wroga przez zniekształcenie i fałszowanie faktów. Cały kompleks działań dezinformacyjnych opiera się na dwóch ściśle powiązanych metodach: wprowadzaniu wroga w błąd i działaniach mających na celu ukrycie prawdziwych intencji (Цапенко, 1976, s. 30–34). Stosowane są tutaj różne techniki, takie jak: manipulacja i oszustwo (prawdziwe tezy wykorzystywane są w sposób, który prowadzi do wyciągnięcia fałszywych wniosków); rozpowszechnianie fałszywych pogłosek; modyfikacja motywu lub okoliczności (wskazanie motywu lub przyczyny określonego działania tak, aby były korzystne tylko dla jednej ze stron) oraz interpretacja (odpowiedni dobór słów, które wywołują pozytywne lub negatywne skojarzenia odbiorcy) (Bączek, 2005, s. 188).

Każda technika może być używana oddzielnie lub łącznie z innymi. W praktyce realizowana jest za pomocą kampanii tematycznych i przy szerokim wykorzystaniu rosyjskich (i wybranych zachodnich) środków masowego przekazu, przede wszystkim Internetu i portali społecznościowych. Aktywnie uczestniczą w niej przedstawiciele administracji państwowej Federacji

Rosyjskiej. Kontrowersje w stosunkach Rosji z państwami sąsiednimi na tle historycznym były równocześnie wykorzystywane przez przedstawicieli Kremla do promowania tezy o emocjonalnym, antyrosyjskim stosunku nowych państw członkowskich UE, który miał leć u źródeł pogorszenia relacji na linii Moskwa–Bruksela (*Propaganda historyczna Rosji...*, 2009, s. 12).

Rosyjska propaganda historyczna realizowana jest poprzez uruchamianie kampanii medialnej, mającej jasno określone założenia i cele polityczne. Wybór tematyki takich kampanii nigdy nie jest przypadkowy. Bardzo często jest on związany z aktualnymi problemami w relacjach Federacji Rosyjskiej z jej sąsiadami (*Propaganda historyczna Rosji...*, 2009, s. 8). Ale Ukraińcy muszą zawsze pamiętać słowa prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego, który jeszcze w 1970 roku mówił: „Naród bez dziejów, bez historii, bez przeszłości staje się wkrótce narodem bez ziemi, narodem bezdomnym, bez przyszłości” (*Świadectwa Powstania Warszawskiego...*, 1988, s. 7).

Ambasador Kanady w Ukrainie Roman Vashchuk podkreślił, że współczesna Rosja przepisuje historię, starając się usunąć z niej imiona milionów ludzi dotkniętych przez reżim totalitarny: „Teraz w Rosji rozbrzmiewają kłamstwa, odbywa się pranie mózgu, polewanie brudem, zastraszanie, próbuje się przepisać historię i usunąć z niej miliony osób. Jest to taktyka wielkiego kłamstwa wszystkich przywódców dzisiejszej Rosji. Doświadczenia z lat 30., kiedy Moskwa manipulowała światem, można dostrzec i dzisiaj” (Ващук, 2016).

Podsumowanie

Tendencja do politycznego tworzenia mitów i jawnego fałszowania historii, a tym bardziej przywłaszczenia cudzej, jest jedną z cech charakterystycznych współczesnej Rosji. Nie jest to jednak zjawisko wyjątkowe dla zbrodniczego reżimu Putina. To tylko kontynuacja wielowiekowej imperialistycznej polityki najpierw Imperium Rosyjskiego, a później Związku Radzieckiego. Rosja ucieka się do tworzenia mitów, jak historyczna przynależność Krymu do Rosji, czy stwierdzenie, że Ukraińcy i Rosjanie to „jeden naród”, by gloryfikować siebie i usprawiedliwiać swoje agresywne, nielegalne działania.

Imperialna mitologia „braterskich narodów” okazała się idealnym modelem, za pomocą którego historiografia radziecka/rosyjska próbowała

interpretować stosunki rosyjsko-ukraińskie w przewidywalnej retrospektywie historycznej. Ogłaszając Ukraińców braćmi, można było swobodnie zawłaszczać ich dziedzictwo historyczne, konstruuując w ten sposób swoją historię jako bardziej starożytną i szanowaną. Ważnym aspektem było tu również mapowanie mentalne – etniczne ziemie ukraińskie, zarówno historyczne, jak i nowoczesne, automatycznie były wpisane w przestrzeń rosyjską. Różne nazewnictwo – „rdzenne ziemie rosyjskie”, „dziedzictwo cara prawosławnego” lub „ruskij mir” – powinny były legitymizować agresywną politykę ekspansjonizmu, zaczynając od Rosyjskiego Imperium, a kończąc na współczesnej Rosji.

Jednocześnie, narzucając Ukraińcom status „młodszych braci”, można było zniwelować oddzielny od rosyjskiego proces historyczny, zamieniając ich w tzw. „naród niehistoryczny”, który może istnieć tylko w obrębie państwa rosyjskiego (Imperium Moskiewskie, Imperium Rosyjskie, ZSRR, współczesna Rosja). Oprócz wymiaru historiograficznego mitologia „braterska” była wystarczająco skutecznym narzędziem manipulacji politycznej, skierowanym na mobilizację społeczną Ukraińców na potrzeby imperium.

Problemy związane z upowszechnieniem prawdy historycznej, zwalczaniem falsyfikacji już wykroczyły poza ramy polityki, stały się ważnym elementem bezpieczeństwa narodowego Ukrainy. Państwo ukraińskie potrzebuje skutecznej polityki pojednania historycznego, zarówno wewnątrz kraju, jak i ze swoimi sąsiadami. Debata nad historycznymi fundamentami polityki w Ukrainie jest częścią debaty politycznej na temat przyszłego kierunku rozwoju państwa.

Polityczna i humanitarna agresja „ruskiego mira”, która doprowadziła do wojny na pełną skalę, to problem nie tylko Ukrainy, a całego świata demokratycznego. Rosja celowo niszczy polityczne i prawne zasady europejskiej przestrzeni bezpieczeństwa. Obecnie Ukraina przeżywa tragiczne konsekwencje inwazji „ruskiego mira”. Jutro, jeśli nie uda się go zatrzymać, w podobnej sytuacji znajdą się państwa Europy Wschodniej i Środkowej.

Próba Putina zmiany mapy Europy może stać się najbardziej niszczycielskim konfliktem na kontynencie od czasów II wojny światowej. Już teraz powoduje zdumiewający kryzys humanitarny: według Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców setki, a może tysiące cywilów zginęły, a ponad 11 milionów osób musiały uciekać przed wojną. Będąc

świadkiem gotowości Putina do zniszczenia europejskich miast, zachodni przywódcy nie mają teraz złudzeń, postrzegając tę wojnę jako punkt zwrotny w historii Europy.

Jak udowodniły ostatnie wydarzenia, silny opór Zbrojnych Sił Ukrainy, Obrony Terytorialnej i patriotycznie nastawionego ukraińskiego społeczeństwa obywatelskiego podczas agresji okazał się prawdziwym zaskoczeniem dla Moskwy i odgrywa ważną rolę w kluczowych aspektach wojny. Podczas tych dramatycznych wydarzeń zobaczyliśmy, że walka o wartości kulturowe, tożsamość, interpretację historii, zachowanie tradycji kulturowych i otwartość na inne kultury świata czasem zabiera ludzkie życie. Przyszli historycy Rosji, Europy i Eurazji opiszą ten mroczny moment jako godny ubolewania, możliwy do uniknięcia punkt zwrotny w geopolityce XXI wieku.

PROF. DR HAB. OLGA WASIUTA

Instytut Nauk o Bezpieczeństwie
Wydział Nauk Społecznych
Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
ul. Ingardena 4, 30-060 Kraków
olga.wasiuta@up.krakow.pl

PROF. DR HAB. SERGIUSZ WASIUTA

Instytut Nauk o Bezpieczeństwie
Wydział Nauk Społecznych
Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
ul. Ingardena 4, 30-060 Kraków
sergiusz.wasiuta@up.krakow.pl

Bibliografia

- Andrusiewicz, A. (2005). *Cywilizacja rosyjska*. T. 2. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Andrusiewicz, A. (1999). *Dzieje wielkiej smuty*. Katowice: Śląsk.
- Andrusiewicz, A. (2009). *Polska i jej wschodni sąsiedzi*. T. 2. Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- de Custine, A. (2001). *Listy z Rosji. Rosja w 1839 roku*. Gdańsk: Wydawnictwo TOWER PRESS.
- Bączek, P. (2005). *Zagrożenia informacyjne a bezpieczeństwo państwa polskiego*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

- Chojnicka, K. (2001). *Narodziny rosyjskiej doktryny państwowej: Zoe Paleolog – między Bizancjum, Rzymem a Moskwą*. Kraków: Wydawnictwo Collegium Columbinum.
- Cohen, R. (2022). *Making History: The Storytellers Who Shaped the Past Hardcover*. New York: Simon & Schuster.
- Grajewski, A. (1991). *Rosja i krzyż: z dziejów Kościoła Prawosławnego w ZSRR*. Katowice: Wydawnictwo „Gość Niedzielny”.
- Kapuściński, R. (1993). *Imperium*. Warszawa: Wydawnictwo „Czytelnik”.
- Keenan, E.L. (1994). On Certain Mythical Beliefs and Russian Behaviors. W: S. Frederick Starr (red.). *The Legacy of History in Russia and the New States of Eurasia*. New York and London: Armonk.
- de Lazari, A. (opr.) (1995). *Mentalność rosyjska. Słownik*. Katowice: Wydawnictwo LAYOUT & DESIGN.
- Propaganda historyczna Rosji w latach 2004–2009* (2009). Warszawa: Biuro Bezpieczeństwa Narodowego.
- Russia's border doesn't end anywhere, Vladimir Putin says*. (2016, 24.11). Pobrane z: <https://www.bbc.com/news/world-europe-38093468>.
- Saifullayeu, A. (2015, 30 kwietnia). *Imperium (kontr)atakuję czyli o języku, historii, religii i wojnie informacyjnej*, <http://www.eastbook.eu/2015/12/30/imperium-kontratakujeczyli-o-jezyku-historii-religii-i-wojnie-informacyjnej>.
- Świadectwa Powstania Warszawskiego 1944* (1988). W: A. Gałka (red.). Warszawa: Kuria Metropolitalna Warszawska.
- The origins of the concept of a hybrid war* (2015, 28 February). *Electronic journal «The Bell»*. Pobrane z: <http://www.thebellforum.com/showthread.php?t=130013>.
- Wasiuta, O. (2016). Geneza pojęcia i zmiany podejścia do wojny hybrydowej w zachodnim dyskursie politycznym i wojskowym. *Przegląd geopolityczny*, Tom 17.
- Wasiuta, O., Wasiuta, S. (2016). Russian mass-media manipulation of information in hybrid warfare against Ukraine. *Security Dimensions. International and National Studies*, 17(1).
- Wasiuta, O. (2017). System symboliczny rosyjskich działań propagandowych. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*, випуск 41.
- Wasiuta, O. (2017a). „Russkij mir” jako narzędzie imperialnej polityki Kremla. *Przegląd Geopolityczny*, Tom 21.
- Wasiuta, O., Wasiuta, S. (2017). *Wojna hybrydowa Rosji przeciwko Ukrainie*. Kraków: Wydawnictwo Arcana.
- Wasiuta, O., Wasiuta, S. (2017a). Propaganda rosyjska i dezinformacja jako narzędzie manipulacji w wojnie hybrydowej przeciwko Ukrainie. W: O. Wasiuta, P. Mazur (red.). *Wyzwania bezpieczeństwa międzynarodowego*. Stalowa Wola: Wydawnictwo KUL.
- Аверьянов-Минский, К., Мальцев, В. (2015). *Белорусский национализм против русского мира. Итоговый доклад по деятельности националистических и экстремистских организаций в России и странах СНГ. Выпуск 2*. Москва: Международная мониторинговая организация «CIS-ЕМО».
- Андреев, А.И. (1962). Труды В.Н. Татищева по истории России. W: В.Н. Татищев, *История российская в семи томах*. Москва-Ленинград: Издательство АН СССР, т. 1.

- Білінський, В. (2008–2009). *Країна Моксель, або Московія. Роман-дослідження в 3 книгах*. Київ: Видавництво імені Олени Теліги.
- Вашук, Р. (2016, 23 листопада). *Україна ефективно бореться з пропагандою РФ*. Pobrane z: http://ua.censor.net.ua/news/416265/ukrayina_efektyvno_boretsya_z_propagandyu_rf_posol_kanady_vaschuk.
- Відбувся круглий стіл «Історія як зброя у зовнішній політиці Росії»* (2015, 19 березня). Pobrane z: <http://www.ukma.edu.ua/index.php/news/1705-vidbuvsia-kruhlyi-stil-istoriia-iak-zbroia-u-zovnishnii-politytsi-rosii>.
- Війна і міф: невідома Друга світова* (2016). В. В'ятрович, О. Зінченко, М. Майоров (ред.). Харків: Видавництво Клуб Сімейного Дозвілля.
- В России хотят создать единый учебник по истории для стран СНГ* (2010, 17 ноября). Pobrane z: <https://politics.segodaya.ua/politics/v-roccii-khotjat-cozdat-edinuj-uchebnik-po-ictorii-dlja-ctran-cnh-224581.html>.
- Галенко, О.І. (2010). *Монгольська імперія*. W: *Енциклопедія історії України*: Т. 7: Мі-О. Київ: „Наукова думка”. Pobrane z: http://www.history.org.ua/?termin=Monholska_imp.
- Геноцид України в ХХ столітті* (2010). Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Львів: Prostir-M.
- Дашкевич, Я. (2011). *Учи неложними устами сказати правду*. Київ: Видавництво Темпора.
- Дашкевич, Я. (2011a). Як Московія привласнила історію Київської Русі. *Журнал „Універсум”*, 11–12. Pobrane z: <http://universum.lviv.ua/journal/2011/6/dashk.htm>.
- Дашкевич, Я. (2013). *Як Московія привласнила історію Київської Русі*. W: О.К. Глушко, В.О. Карпенко (упоряд.). *Українські реалії: негаразди, загрози, надії: публіцистика*. Київ: Університет «Україна».
- Дяківський С., Семенюк С., Штепа П., (2009). *МОСКАЛІ – НЕ «руські» і НЕ слов'яни*. Львів: Благодійний фонд «Україна-Русь».
- Кінан, Е. (2001). *Російські історичні міфи*. Київ: «Критика».
- Книгу маркіза Кюстіна росіяни називали рекордсменом світової русофобії* (2013, 13 травня). Pobrane z: http://gazeta.ua/articles/history/_knigu-markiza-kyustina-gosiyani-nazivali-rekordsmenom-svitovoyi-rusofobiyi/496727.
- Комментарий Департамента информации и печати МИД России к публикации указа В.А.Ющенко «О дополнительных мерах по признанию украинского освободительного движения XX века»* (2009, 25 листопада). Pobrane z: http://www.mid.ru/web/guest/kommentarii_predstavatelya/-/asset_publisher/MCZ7HQuMqBY/content/id/272206.
- Костюк, Б. (2017). *Відкриття архівів НКВД-КДБ: Українці мають знати правду*. Pobrane z: <http://www.memory.gov.ua/news/vidkrittya-arkhiviv-nkvd-kdb-ukraintsi-mayut-znati-pravdu>.
- Кунгуров, А. (2015). *Киевской Руси не было. О чём молчат историки*. Москва: Издательство Litres.
- Малая Советская Энциклопедия*. (1930). Том 7: Пр—Ск. Москва: Акционерное общество «Советская Энциклопедия».
- Обращение Президента Российской Федерации* (2022, 21 лютого). Pobrane z: <http://kremlin.ru/events/president/news/67828>.

- Підручник зі спільної історії України та Росії українською мовою надрукували за 300 тис. грн.* (2013, 14 лютого). Pobrane z: <https://tyzhden.ua/News/72235>.
- Покровский, М.Н. (1933). *Историческая наука и борьба классов*. Выпуск I. Pobrane z: <http://pokrovsky.newgod.su/books/istoricheskaya-nauka-i-borba-klassov-1/>.
- Полный текст поправок к Конституции: что меняется?* (2020, 14.03). Pobrane z: <http://duma.gov.ru/news/48045/>.
- Порошенко, П. (2015). *Російська агресія проти України – це війна світоглядів*. Pobrane z: <http://ua.112.ua/polityka/poroshenko-rosiiska-ahresiiia-proty-ukrainy-tse-viina-svitohliadiv-280710.html>.
- Про додаткові заходи щодо визнання українського визвольного руху ХХ століття*. Указ Президента України (2009, 19 листопада). Pobrane z: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/946/2009>.
- Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років. Закон України (2015). *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 26, ст. 218.
- Пу та його бандерлоги. Лінгвістична війна проти української державності* (2015). Pobrane z: <http://www.ukrop-ua.net/publications/society/966-pu-ta-yogo-banderlogi.-lngvistichna-vuna-proti-ukrayinskoyi-derzhavnost.html>.
- Путин В., (2021, 12 июля). *Об историческом единстве русских и украинцев*. Pobrane z: <http://kremlin.ru/events/president/news/66181>.
- Путин одобрил запрет публичного отрицания роли СССР в победе над нацизмом*, (2021, 1 июля). Pobrane z: <https://www.interfax.ru/russia/774772>.
- 15 міфів російської історії – правда і брехня. Альтернативна історія Русі* (2016, 15 листопада). Pobrane z: http://goruzont.blogspot.com/2016/11/15_29.html.
- Ростов, В. (2013, 1 октября). *Фальсификация истории России*. Pobrane z: <http://patent.net.ua/intellectus/inteligibilisation/facts/1875/ua.html>.
- Рябчук М. (1998). Імперський виклик, націоналістична відповідь: протистояння двох Міфологій. *Дух і Літера*, nr 3–4.
- Снайдер, Т. (2014, 23 квітня). *Фашизм повертається в країну, яку колись зруйнував*. Pobrane z: <http://www.istpravda.com.ua/columns/2014/05/23/142887>.
- Уголовный кодекс Российской Федерации* (1996, 24 мая); от 04.03.2022 № 32-ФЗ, от 06.03.2022 № 38-ФЗ, от 09.03.2022 № 49-ФЗ, от 25.03.2022 № 63-ФЗ. Pobrane z: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody&nd=102041891&fbclid=IwAR0pcNjQO-worPts6bX2dwPeBjvbsk3dd102YqfyOXLrZEqWdmTYYsf4LKE>.
- Указ о Федеральном архивном агентстве*. (2016, 4 апреля). В. Путин подписал Указ «О Федеральном архивном агентстве», которым устанавливается, что руководство деятельностью Федерального архивного агентства осуществляет Президент Российской Федерации. Pobrane z: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/51636>.
- Цапенко, Н. (1976). Способы дезинформации противника. *Зарубежное военное обозрение*, 7.
- Червак, Б. (2017, 2 січня). *Провокація проти України. Повчальна історія з пам'ятником Олені Телізі*. Pobrane z: <http://www.radiosvoboda.org/a/28210123.html>.
- Шапталов, Б. (2016). *Изнанка российско-украинского конфликта, или Как поссорились соседи*. Москва: Издательство Litres.